

JAMOA VA SHAXSNI RIVOJLANTIRISH MUAMMOLARI

Abduraxmonov Valijon Sodiqovich
Xo'jaobod Abu Ali Ibn Sino nomidagi
jamoat salomatligi texnikumi psixologi

Annotatsiya: Har bir odam shaxs sifatida turlicha namoyon bo'ladi. U o'zining xususiyati, qiziqishi, qobiliyati, aqliy jihatdan rivojlanganlik darajasi, ehtiyoji, mehnat faoliyatiga munosabati bilan boshqalardan farqlanadi. Bular shaxsning o'ziga xos xususiyatlari bo'lib, mazkur xususiyatlari rivojlanib ma'lum bir bosqichga yetsagina u kamol topgan shaxs sifatida namoyon bo'ladi.

Kalit so'zlar: jamoa, shaxsni rivojlantirish, jismoniy rivojlanish, psixika, ruhiyat.

KIRISH

Dunyoga kelgan go'dak ma'lum yoshga qadar individ hisoblanadi. "Individ" lotincha "individium" so'zidan kelib chiqqan bo'lib, "bo'linmas", "alohida", "yagona" ma'nolarini anglatadi. Individ biologik turga kiruvchi alohida tirik mavjudotdir. Shaxsning shakllanishida harakat o'ziga xos omil sanaladi. Go'dak (chaqaloq) ham turli harakatlarni qiladi. Biroq, bu harakatlar keyinchalik shartli reflekslar bo'lib, ongli ravishda emas, balki shartsiz va shartli qo'zo'atuvchilarga javob tarzida yuz beradi. Go'dakda nutqning hosil bo'lishi, shuningdek, uning tomonidan tashkil etilayotgan harakatlar ongli ravishda sodir bo'la boshlanishi va albatta, ijtimoiy munosabatlar jarayonidagi ishtirokining ro'y berishi shaxs shakllanishining dastlabki bosqichi hisoblanadi. Shaxs deganda muayyan jamiyatning a'zosi tushuniladi. Odam-inson individi shaxsga aylanmog'i uchun ruhiy jihatdan taraqqiy etgan, o'z xususiyati va sifatleri bilan boshqalardan farq qilishi lozim. Har bir odam shaxs sifatida turlicha namoyon bo'ladi. U o'zining xususiyati, qiziqishi, qobiliyati, aqliy jihatdan rivojlanganlik darajasi, ehtiyoji, mehnat faoliyatiga munosabati bilan boshqalardan farqlanadi. Bular shaxsning o'ziga xos xususiyatlari bo'lib, mazkur xususiyatlari rivojlanib ma'lum bir bosqichga yetsagina u kamol topgan shaxs sifatida namoyon bo'ladi. SHaxs ijtimoiy munosabatlar jarayonida qaror topadi. Shaxsning rivojlanishi avvalo unda shaxsiy xislatlarning shakllanishi bilan boshlanadi. Rivojlanishi o'zida shaxsning jismoniy, aqliy va boshqa xislatlarning takomilini namoyon etadigan jarayon bo'lib, bunday xislatlarning tuo'ma, ba'zilar keyinchalik erishgan bo'ladi. Shaxs nomini olish uchun nimalar kerak?- degan savolning tuo'ilishi tabiiydir. Odam ijtimoiy mavjudot sifatidan shaxsga aylanishi uchun unga ijtimoiy - iqtisodiy hayot sharoitlari muhit va tarbiya kerak bo'ladi. Ana shular hamda shaxsning nasliy

xususiyatlarining takomillashib borishi odamning rivojlanishi, shaxs sifatida namoyon bo'lishini ta'minlaydi. Odam bolasining shaxs sifatida rivojlanishini, uning har tomonlama kamolga yetishi uchun pedagogika fani shaxs rivojlanishining umumiy qonuniyatlarini, unga ta'sir etadigan omillarni, rivojlanish jarayoniga aloqador bosqichlarni aniqlashi kerak. SHuningdek, bola shaxsining rivojlanishida faoliyatining o'rni va ahamiyatini ham o'rganishi lozim. Biz yuqorida "rivojlanish" tushunchasini juda ko'p ishlatdik. Endi ushbu tushunchaga atroflicha yondoshib, ta'rif berishga harakat qilaylik. Odam biologik mavjudot sanaladi, tabiiy, biologik va ijtimoiy qonuniyatlarga bevosita bo'ysunadi. Boshqacha qilib aytganda, shaxs, inson tirik organizmdir, shu sababli uning hayoti biologiyaning umumiy qonunlariga, yoshlar anatomiyasi va fiziologiyasining maxsus qonunlariga bo'ysunadi. Bulardan tashqari odamning komil inson bo'lib yetishuvida aniq maqsad asosida tashkil etilgan xatti-harakat, iroda sifatlarining kamol topishi asosida ayrim nuqsonlarning bartaraf etilishi qiyinchiliklarni yengib o'tishga bo'lgan ishonchi ham muhim ahamiyatga egadir. Ma'lumki, hayoti davomida inson jismoniy va psixik jihatdan o'zgarib boradi. Lekin bolalik, o'smirlik va o'spirinlik davrida rivojlanish nihoyatda kuchli bo'ladi. Bola mana shu yillarda ham jismoniy, ham ruhiy jihatdan o'sishi, o'zgarishi tufayli shaxs sifatida kamolga yetadi, bunda berilayotgan tarbiya maqsadga muvofiq ta'sir etishi natijasida bola jamiyat a'zosi sifatida kamol topib, murakkab ijtimoiy munosabatlar sistemasida o'ziga munosib o'rin egallaydi. Anatomik va fiziologik xarakterdagi o'zgarishlar jismoniy rivojlanishga taalluqlidir. Odam bo'yining o'sishi, gavda o'irligining ortib borishi, gavda tuzilishining o'zgarishi, qon bosimi, o'pka sio'imi, tayanch-harakat apparatining holati va boshqalar jismoniy rivojlanish ko'rsatkichlaridir. Ruhiy jarayonlar va bola ruhiyatidagi o'zgarishlar, chunonchi, diqqat va xotira darajasi, tafakkur xususiyatlari, so'z boyligi hamda nutqning rivojlanganlik darajasi va boshqalar ruhiy rivojlanishga taalluqlidir. Shaxs rivojlanishida u yoki bu faoliyat turlari (o'yin, o'qish, mehnat va boshqalar)ning turli yoshdagi faoliyatlar mazmuni (maqsadga yo'naltirilganlik, harakatning ongli, rejali bo'lishi, ularning samaradorligi va x.k) shuningdek, aloqa, muomala hamda kishilar o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlar mazmuni, ijtimoiy-axloqiy me'yorlarga bo'ysunish, ijtimoiy burchni anglash, unga nisbatan mas'ullik kabi xususiyatlar ham muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Shaxsning shakllanishida shaxsiy xislat va sifatning rivojlanib, taraqqiy etib borishi muhim o'rin tutadi. SHaxs sifatlarini to'o'ri aniqlash uchun turli munosabatlar jarayonida uni o'rganish maqsadga muvofiqdir. Bugungi kunda ta'lim-tarbiya tizimi kadrlarning yangi avlodi tafakkurini, ongini shakllantirishga xizmat qiladigan zarur bir soha sifatida namoyon bo'layotgan ekan, shaxs ta'rifi ham birmuncha oydinlashadi. Kadrlar tayyorlash milliy modelining tarkibiy qismiga kirgan "shaxs" quyidagicha ta'riflanadi:

Shaxs - kadrlar tayyorlash tizimining bosh sub'ekti va ob'ekti, ta'lim sohasidagi xizmatlarning iste'molchisi va ularni amalga oshiruvchisi.

Demak, shaxs - ijtimoiy munosabatlar mahsuli bo'lib, ongli faoliyat bilan shuo'llanuvchi ijtimoiy mavjudot sifatida jamiyatda o'z o'rnini bor.

Shaxsning rivojlanishi esa barcha tuoma va hosil qilingan xususiyatlar: organizmning anatomik tuzilishi, fiziologik va psixologik xususiyatlar, faoliyat va xatti-harakatning miqdoriy va sifati o'zgarish jarayonidir. Inson hayot ekan, butun umri davomida o'sib, rivojlanib, o'zgarib boradi. Bolalik, o'smirlilik va o'spirinlik yillarida shaxsning kamol topishi yaqqol ko'zga tashlanadi. Rivojlanish deganda biz shaxsning ham jismoniy, ham aqliy va ma'naviy kamol topish jarayonini tushinamiz. Pedagogika va psixologiya fani rivojlanishni biologik va sotsial xususiyatlari o'zaro chambarchas bog'liq bo'lgan bir butun narsa deb hisoblaydi. Odam bolasining shaxs sifatida rivojlanishi har tomonlama kamol topishining samarali bo'lishiga erishish maqsadida pedagogika fani rivojlanishining qonuniyatlarini unga ta'sir etuvchi omillarni shuningdek, shaxs kamolotida ta'lim va tarbiya hamda faoliyatining ta'siri va ahamiyatini aniqlaydi va tahlil qiladi. SHaxs rivojlanishiga irsiyat, muhit va tarbiya kabi omillar ta'sir etadi. Shaxsning shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar quyidagi shaklda aks ettirilgan. Irsiyat - bu ota qoni yoki ajdodlariga xos bo'lgan biologik xususiyat va o'xshashliklarning naslga (bolaga) o'tish jarayonidir. Nasldan-naslga o'tadigan xususiyatlarga quyidagilar kiradi: Anatomik-fiziologik tuzilish (misol uchun yuz tuzilishi), organlar holati, qaddi-qomat, asab tuzilishi xususiyatlari, teri, soch hamda ko'zlarning rangi. SHuningdek, nutq, tafakkur, ixtiyoriy harakat va amallar, vertikal holatda yurish, mehnat, ijod qilish qobiliyati va boshqa iste'dod alomatlari ham nasldan-naslga o'tadi. Iste'dod alomatlari umumiy xususiyat kasb etadi, muayyan mehnat va ijod turiga yo'naltirilgan emas. Iste'dod alomatlari muayyan faoliyatga moyillikni aks ettiradi xolos. Ma'lum oilada tarbiyalanayotgan bolada ajlodlariga xos iste'dod nishonasi aks etganda, aynan ana shu iste'dodning shakllanishida muhim rol o'ynagan, uning rivojlanishi uchun qulay imkoniyatlarga ega oila muhitini nazardan chetda qoldirmaslik lozim. Fiziologiya va psixologiya fanlari bo'yicha olib borilgan tadqiqot natijalarining ko'rsatishicha, inson bolasi tayyor qobiliyat bilan emas, balki biror bir qobiliyatning ro'yobga chiqishi va rivojlanishi uchun manba bo'lgan layoqat bilan tuo'iladi. Layoqat go'yo "mudroq" holatda bo'lib, uning "uyo'onishi" - rivojlanishi uchun qulay muhit yaratishni talab qiladi. Shaxs muayyan ijtimoiy jamiyat mahsulidir. SHaxsning hayotiy faoliyatida ijtimoiy muhit unga yoki ijobiy, yoki salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ijtimoiy jamiyat shaxs imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishi yoki yo'q qilishi mumkin. Bu jamiyatning ma'naviy qiyofasi, unda tashkil etilayotgan munosabatlar mazmuni hamda darajasiga bo'liq.

XULOSA

O'zbek xalqining eng yaxshi an'analari kattalarni xurmat-izzat qilish,

mexmondustlik, uvol va undan kurkish, uzaro xamkorlik , xashar yo`li bilan bitmagan ishlarni jamoa bulib bitirish, kattalar bilan salomlashib utish, qariyalarga yordam berish, yul berish, kulini kuksiga kuyib surashish, tuy va marosimlarda yordamlashish kabi kuplab ishlarga xayrixoxlik bildirishni va ularni yoshlar ongiga singdirish - bu kundalik xayotimiz jarayonida, yoshlar bilan uzaro munosabatlar, ruznoma va oynomalar saxifalarida, aynan jaxon eshittirishlarida doimo olib borilishi maksadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. E.G'oziev. Psixologiya. T.: 2006 y.
2. Nishonalieva U. Tursunov I. Pedagogika kursi. Toshkent, 1996.
3. Pedagogika N.G'aybullaev va boshqalarning ma'ruzalar matni. Toshkent, 2001.
4. R.Mavlonova va boshqalar. Pedagogika. Toshkent: O'qituvchi, 2001.
5. A.Munavvarov. Pedagogika. Toshkent. O'qituvchi. 1996 y.
6. N.Saidaxmedov. Pedagogik texnologiyalar. T. 2005y.